

„Nem súlyed az emberiség!”...

**Album amicorum
Szörényi László LX. születésnapjára**

Főszerkesztő: JANKOVICS József
Felelős szerkesztő: CSÁSZTVAY Tünde
Szerkesztők: CSÖRSZ Rumen István
SZABÓ G. Zoltán

Nyitólap: www.iti.mta.hu/szorenyi60.html

MTA Irodalomtudományi Intézet
Budapest, 2007

SAS PÉTER

Egy kolozsvári „dantista”: Dr. Hirschler József pápai prelátus

Hirschler Józsefnek – egyházi munkálkodása megérdemelt elismeréseképpen – számtalan rangot, címet adományoztak. Hivatalosan káptalani, majd pápai prelátus, székeskáptalani kanonok, a kolozsmonostori levéltár őre, a szolnok-dobokai egyházmegye főesperese és a kolozsvári Szent Mihály-templom plébánosa címeket viselte.

A tanulmány nemcsak magas szintű egyházi munkásságára, pasztorációs tevékenységére, hanem a művészszerető és -értő, reneszánsz lelkületű főpap kevésbé közismert, legbensőbb énjéből fakadó kulturális és művelődéstörténeti munkásságára szeretné a figyelmet felhívni.

Erdély egyik legkiválóbb és legszorgalmasabb kultúrmunkás-apostola Budapest újpesti részén született 1874. március 17-én. Családi neveltetése és a piarista atyák budapesti főgimnáziumában végzett tanulmányai a papi hivatásra ösztönözték. Ezért mi sem lehetett természetesebb, mint hogy idővel az esztergomi „kispapok” között találta magát. A tehetséges ifjút előljárói először a bécsi Pazmaneumba, majd a jezsuiták keze alá, a római Collegium Germanico–Hungaricumba küldték hittudományi tanulmányai elvégzésére. Az örök városban eltöltött hét esztendő meghatározta egész további életét, a hitre, a tudásra, a jóra és a szépre sóvárgó fiatal lelkét örökre megejtette Róma, a kultúra, a művelődés egyik európai fellegvára. A katolicizmus misztériumának mindennapi átélése mellett olyan mély benyomást gyakoroltak rá az ott szerzett történelmi, kulturális és képzőművészeti impressziók, hogy azok alól egész életében nem szabadulhatott. Saját elmondása szerint is csodálatos „rabság” volt, az ott eltöltött időszakot mindig élete legszebb korszakaként emlegette.¹ (Erre érezhetett rá Tóth István festőművész, az erdélyi kismesterkör „lirikusa”, amikor ex librisét megrajzolta. A dolgozószobájában, íróasztalánál ülő pap kitekint ablakán, ahonnan a távoli messzeségben a római Szent Péter-dóm kupolája sejlik elő.)

Hirschler József első művészettörténeti jellegű írásai is Rómához kötődtek, a város műkincseit vette számba és dolgozta fel. A romjaiban is lenyűgöző látványt nyújtó ókori

1 SAS Péter, *Hirschler József, a reneszánsz lelkületű prelátus*, Keresztény Szó, 2002/3, 12–13.

városmaradványok helyett inkább az őskeresztény katakombák világa, főleg az egykoron ott sarjadt kereszténység élő valósága ragadta meg, melynek befogadását és átélését elősegítették a képzőművészet sajátos formanyelvén született alkotások. Római tartózkodására emlékezve így fogalmazott: „Életemnek legszebb korszaka volt a Rómában töltött hét év, a szemináriumi esztendőik, amikor csak feladataim voltak, terheim nem. Már akkor izgatta képzeletemet az örök város. Szegény fiú voltam és talán ez volt a szerencsém. Megbízást kaptam egy művészeti lap részéről, hogy Róma műkincseiről írjak. Így ismertem meg Szent Péter városát: pogány emlékeit úgy, mint egyházművészetét. A katakombákat éppen olyan meghitt ismerőseimmé avattam, mint Michelangelo, Raffaello szárnyaló alkotásait. Esztendőnként ellátogatok Rómába, s azon kívül is, a könyveim mellett mindig visszazáll a lelkem a reneszánsz művészetéhez.”²

Az emberi lélek rejtelmeiben talán legjártasabb nevelőatyák, a jezsuita páterek – a vörös színű talárjuk miatt csak „főtt rákok”-nak csúfolt – germanikus tanuló ifjakat a nagy nyári szünetekben mindig elvitték kikapcsolódni a rend San Pastore villájába. Kicsi házi színházukban Hirschler József is kiélhette művészi hajlamait, kulisszafestő, szabó és rendező feladatvállalásai mellett szorgalmas „flótása”, vagyis fuvolása volt az egyházi zenekarnak. (Önkéntelenül is felvetődik a kérdés: vajon kolozsvári szolgálata idején igényelte-e a színház, a zene örömét, főtéri rezidenciáján nem látott-e vendégül zenészeket, énekeseket?)

A jóleső és munkálkodásra serkentő kikapcsolódás mellett tanulmányait sem hanyagolta el, a szigorú római egyetemen kettős doktorátust is szerzett: a harmadik év végén bölcsletről, a hetedikben pedig teológiából. Élete sorsfordító, örökre meghatározó, legünnepibb eseményének 1900. október 28-át tartotta, amikor pappá szentelték. Primíciáját, első szentmiséjét november 1-jén, mindenszentek ünnepén mutatta be.³

Püspöke, az „áldott emlékezetű”-ként emlegetett székhelyi gróf Majláth Gusztáv Károly jóvoltából a tehetséges és fiatal lelkipásztor az Erdélyi Egyházmegye papjai sorába kerülhetett. Már első állomáshelye is nagy kihívásnak bizonyult, Erdély szellemi fővárosának számító Kolozsvárra, a nagy múltú Szent Mihály-plébániára helyezték káplán-hitoktató szolgálatra. A szerény, segítőkész, szorgalmas kispapot hamarosan mindenki megszerette. A kötelező napi feladatok elvégzésén túl megmutatkozott jó szándékú buzgósága és szervezőképessége is. A tanítónőképző növendékeinek megírta *Az elemi kath. vallásoktatás módszere* című könyvét, *Vallás és Tudomány* elnevezéssel pedig vallásbölcseleti előadásokat tartott, amelyek később nyomtatásban is megjelentek. A kolozsvári

2 KENDE János, *Dr. Hirschler József = Emléklapok a Marianum történetéből*, Cluj-Kolozsvár, 1927, 10–11.

3 A centenárium kapcsán írt megemlékezést I. Sas Péter, *Hirschler József, a művészettörténész főpap*, Művelődés, 2000/12, 30.

Oltáregyesület megújhodása is neki köszönhető. Lelkészként a gyakorlati vizsgát akkor tette le, amikor egy fiatal rablógyilkost kellett előkészítenie utolsó útjára.⁴

Püspöke megbízásából az egyetemi hallgatók szemináriumának igazgatója lett. A tanulók rövidesen – kellemes meglepetésül – új, minőségi körülményekkel találkozhattak. A lelkiség elmélyítésére megalakította az egyetemisták Mária Kongregációját, tanulásra olvasótermet alakított ki, szórakozásra házi zenekart szervezett és kuglipályát létesített.

Hirschler József kedves időtöltéséről, a keresztény egyházművészet és régészet tanulmányozásáról sem feledkezett meg. Szakmai felkészültsége elismerésül már a kolozsvári Ferenc József egyetem katedrájára való meghívása is felmerült. A Gondviselés azonban másként határozott. Éppen egyetemi szakdolgozata megírásához akart látni, amikor egy váratlan esemény megzavarta tudományos elképzelései beteljesedését. Közvetlen egyházi előjárója, Biró Béla kolozsvári apát-plébános hirtelen elhunyt. Az 1906. február 25-én lezajlott plébános-választáson a rajta kívül még ugyancsak lehetséges jelöltek – Pál István és Kászonyi Alajos – közül a 32 éves, ifjú papot nevezte ki utódul a püspöki kegy. A főpásztori kinevezési okmány indoklás részében olvasható: „jeles lelki tehetségei, alapos bölcséleti és hittani tudománya, többféle nyelvismerete, az egyházi szónoklat és hitoktatás terén szerzett gyakorlata, a testi és lelki betegek gondozásában tanúsított kitartása és tapintata, a kórházi apácák lelki gondozásában, valamint a Báthory-féle egyetemi fiúnevelő intézetnek az anyagiakban és szellemiekben egyaránt teljesített eredményes szolgálatai, szívós munkaereje és komoly, egyházas gondolkozása azt a meggyőződést keltették bennem, hogy ezen nehéz felelőséggel járó plébánosi állás betöltésével őt bízom meg, ki a hitközség javára a legtöbb munkát fejtheti ki...”⁵

Az újonnan kinevezett plébános az egyház Reményik Sándor által megverselt két alappillérére – a templomra és az iskolára – összpontosított. A Szent Mihály-templom plébánosaként elkészíttette stílushű, neogótikus főoltárát és gyóntatószékeket, bevezettette a modern villanyvilágítást, és teret engedett az istenháza ünnepi hangulatába jól illeszkedő színes ólomüveg ablakoknak. A templomtorny elhanyagolt, nyitott átjáróját fűthető kápolnává alakíttatta át, ahová Fadrusz János ihletett Krisztus-szobrát helyezték. A torony óraszerkezete magasságában kialakított erkélyre vasrácszatot illesztettek, amelyet így toronyzene helyszínére is alkalmassá tettek. Az első világháború áldozatául esett harangok helyébe újakat öntetett. A Szentírás szavait idézve, az Isten házáért való buzgóság őt valóban nagy tettekre inspirálta. Egyházi szervezőereje alakíttatta meg a Kisebb-, a Nagyobb- és a Hölgykongregáció mellett a Férfikongregációt is.

Iskolaügyi téren is maradandó eredményeket ért el. „A templom legerősebb vára az egyházi iskola” – mondogatta. 1906-ban az egyházközség anyagiak hiányában kénytelen volt beszüntetni a még 1823-ban, az Erdélyi Nemes Jóltevő Asszonyi Egyesület által ala-

4 Friss Újság, 1902, 338. sz. (december 5.), 1–2.

5 KENDE, *i. m.*, 13.

pított Szegények Dolgozó Intézetéből kifejlődött Auguszteum iskoláját. Hirschler József ezt nem nézhette tétlenül. Csekélynek mondható anyagi háttér mellett mégiscsak megteremtette a Monostori út és a Bem utca összeszögellésénél a szegények modern iskola-épületét, az új Auguszteumot. Már akkor felmerült benne egy modern középiskola – a későbbi Marianum – létesítésének gondolata. Amíg dédelgetett tervét megvalósíthatta, addig is bevégeztette a plébánia épületének bővítését, befejeztette az Unió utcai lakóépületet, majd az angol kertváros, a Cottage mintájára felépíttette a Sétatér mellett ma is látható, nyolc modern, elegáns és kényelmes bérpalotát.

Az Auguszteum intézeténél elvetett magból nőtt ki Kolozsvár másik részén – a hídelvei városrészben – a Ferenc József úton a katolikus nőnevelés újabb épülete. A Hübner Jenő budapesti építész tervezte épületet Spáda János, helybeli építőmester valósította meg. Kolozsvár első vasbeton épülete a város büszkesége lett. A 120 helyiségből álló iskola-komplexumban négyosztályos elemi, négy párhuzamos osztályú polgári leányiskola, egyéves női kereskedelmi szaktanfolyam, hároméves női felső kereskedelmi iskola, háztartási iskola és a leánygimnázium működött.⁶ Az ott folyó munka ideális feltételeit a tágas, világos, jól szellőztethető tantermek, a modern központi fűtés, a villanyvilágítás biztosította. A lelki nevelés mellett az ott tanuló leányok testi fejlődésére is gondoltak: tenisz- és korszolypályát létesítettek, a park kialakításával kellemes zöld környezetet teremtettek. Majláth Gusztáv Károly erdélyi püspök 1911-ben fényes ünnepség keretében felszentelte a korszerű és elegáns Római Katolikus Leánynevelő-intézetet, a Fehér Madonna nevére keresztelt *Marianumot*. Alapítója, Hirschler József kanonok-plébános ezekkel a szavakkal adta át az épületet: „Legyen a Marianum temploma sok ártatlan szívnek, iskolája sok derék magyar honleánynak, hű őrszeme, erős vára édes magyar hazánknak, büszkesége városunknak.”⁷ Az új intézet vezetését átadta a Temesvárról érkezett Miasszonyunk iskolanővéreknek, akik az elemi iskolában és a leányárvaházban Serbóczy M. Amanda főnöknő irányításával kezdték meg nevelőmunkájukat.

Építőtevékenysége eredményei közül lelkileg talán ehhez az épülethez kötődött a legerőteljesebben. (*Erdélyi Magyar Lányok* címmel még havonta megjelenő folyóiratot is alapított a Marianumnak.) Gyóntatói működése mellett etikát, hittant és történelmet is tanított, valamint alaposan dokumentált előadásokat tartott az oktatási intézményben. Egykoron a Marianum könyvtára őrizte a diáképekkel szemléltetett több mint 80 művészeti és tudományos jellegű előadása kéziratát.

Az erdélyi történelmi, politikai és közigazgatási változások után, 1923-ban az egyéves kereskedelmi tanfolyam megszűnt, a hároméves kereskedelmi iskola négyévesre bővült, a polgári iskola és a leánygimnázium pedig líceummá egyesült. Ennek oka az volt, hogy a román oktatás csak egységes középiskolát ismert el. 1927-ben hét osztályossá, 1934-

6 Marianum kolozsvári róm. kath. tan- és nevelőintézet internátusi tájékoztatója, Kolozsvár, 1911.

7 Sas Péter, *A kilencvenéves Marianum köszöntése*, Keresztény Szó, 2001/12, 31.

ben újra nyolc osztályossá alakították, 1936-ban pedig elméleti leánylíceummá keresztelték. Az alapító-anya nemcsak a tanulókra, a tanárookra is gondolt. Segítette őket, hogy minél jobban megfelelhessenek az új hatalom által támasztott követelményeknek. Kiadta Bitay Árpád *Rövid román nyelvtan* című munkáját és az ugyancsak általa szerkesztett, *Istoria literaturii române* című román irodalomtörténetet.

Hirschler József 1924-ben átalakította, renováltatta a Szent Antal-árvaházat, vezetését pedig rábízta a Szatmárról odahívott irgalmas nővérekre. A Marianumban *Providentia* néven modern nyomdát rendeztetett be, hogy az iskola és az egyházközség számára nélkülözhetetlen könyveket, nyomtatványokat biztosítani tudják. 1925-ben újabb intézményt, egy zeneiskolát létesített, hogy az egyházi zeneoktatás színvonala emelkedhessen.

A megterhelő feladatokkal együtt járó nehézségek idején egyetlen kikapcsolódása, pihenése – az írás. Ahhoz, hogy élni tudjon ezzel a lehetőséggel, hajnali négy órakor mindennap az íróasztalához kellett ülnie. Saját gondolatai, mondanivalója közreadásánál fontosabbnak tartotta más, arra érdemes munkájának megjelentetését. Kora mecénásaként a *Fontes Rerum Transsylvanicarum* (Erdélyi történelmi források) sorozatban kiadta Veress Endre történész fáradhatatlan gyűjtőmunkájának két kötetre bővült eredményét, *Erdélyi jezsuiták levelezése és iratai a Báthoryak korából (1571–1613)* címmel.

1926-ban Kolozsvárt, Húsvét ünnepén jelent meg *A Vatikán művészete és élete* című hatalmas munkája. Mint az egyházi állam képzőművészeti emlékeinek, kincseinek jó ismerője, részben személyes tapasztalatai és rendszerezett adatgyűjtése alapján olyan összefoglalását adta a pápai székhelynek, melyet szellemi vétek olvasatlanul hagyni.

Mint az ugyancsak 1926. esztendő októberében megjelenő *Művészeti Szalon* képes folyóirat alapító-főszerkesztője lehetőséget biztosított, hogy minél több művészeti és történelmi tárgyú írás juthasson el az érdeklődő közönség számára. A folyóirat-szerkesztés munkájában legnagyobb segítsége – később szerkesztő-utóda – Kende János, a Marianum egyik pap-tanára volt. A folyóirat manifesztumát még az előfizetői, hirdetési felhívása is tartalmazta: „Erdély magyar művészetét fejleszti és hírnevét terjeszti, ki a Művészeti Szalonra előfizet vagy benne hirdet!” A folyóirat – azóta már az erdélyi magyar tudományosság meghatározó személyiségeivé vált – Kelemen Lajos, Jancsó Elemér, Gyalui Farkas, Kuncz Aladár, Roska Márton, Köpeczi Sebestyén József, Siklóssy László színvonalas tanulmányait közölte. Hirschler József is sokat írt, nemcsak szerkesztett. Tanulmánya jelent meg a „kisebbik Testvérről”, Assisi Szent Ferencről.⁸ A szeretet és szegénység szentjének lelkisége közelről érintette és annyira foglalkoztatta, hogy lefordította és kiadta Jörgensennek a rendalapítóról szóló nagy munkáját.⁹ Könyvet írt Aquinói Szent

8 *Assisi Szent Ferenc és a kultúra = A kolozsvári „Szentferenc harmadik rendjének” megemlékezése P. Trefán Leonárd rendtartományi főnök papságának huszonöt éves jubileumára 1898–1923*, Cluj-Kolozsvár, 1923, 9–17.

9 *Assisi Szt. Ferenc élete*, JÖRGENSEN nyomán, Kolozsvár, 1925.

Tamás gondolatvilágáról¹⁰ és tanulmányban vallott a legnagyobb irodalmi élményt nyújtó olvasmánya, a dantei infernó költőjéről.¹¹

A *Művészeti Szalon* után az *Oltár* főszerkesztését vállalta, ahol ugyancsak számtalan művészettörténeti jellegű írását jelentette meg. Egész sorozatot szentelt a tabernákulum- és az oltártípusoknak.

Legkedvesebb szerzőjéről, Dante Alighieriről írásbeli diskurzust folytatott az olasz költő kiváló magyar fordítójával, Babits Mihállyal. Hirschler József 1930. január 10-én levélben fordult a költő-szerkesztőhöz, amelyben megvallotta szenvedélyes odaadását az olasz reneszánsz nagy költője iránt: „Dantéért lelkesedem kispap korom óta. Hét évig Rómában voltam. Ha valaki, én becsülöm Nagyságod Danté-munkáját.”¹² Levele melléketül megküldte *Dante Pokla* című kötetét, mely a tervbe vett Dante-tanulmányok sorozat I. könyvének első részeként jelent meg 1929-ben, Kolozsvárt. (Az illusztrációkat John Flaxmann rajzolta, Tommaso Piroli és Filippo Pistrucci metszette.) Babits válaszát nem ismerjük, mert Hirschler hagyatéka vagy elveszett a második nagy világégésben, vagy lappang valahol. Rendelkezésre álló levél híján egyfajta válasznak tekinthetjük azt a recenziót, mely Babits Mihály aláírásával *Dr. Hirschler József: Dante pokla* címmel jelent meg.¹³ Ennek ismeretében mégiscsak beszámolhatunk a két európai gondolkodó eszmei találkozásáról, mely során Babits írásában melegen üdvözölte az erdélyi szerző Dante-kötetét, mint „egy nemes és csüggedetlen kultúrakarat jelét és ajándékát.” Lélekben rokonának tekintette a kolozsvári főpapot, „hisz dantista voltam és vagyok magam is, örök érdeklődéssel a kimeríthetetlen szellem titkai iránt.” Az *Isteni színjáték* tematikájának megfelelően trilógiának tervezett Dante-kommentár első kötetének íróját olyan cicerónénak tartotta, aki jogosan igényelheti a „lungo studio e gran amore” dicsőségét, amelyről – közös példaképük – Dante beszélt. Hirschler már korábban is sokat fáradozott Dante erdélyi népszerűsítéséért. 1921-ben – a költő születésének 600. évfordulóján – fáradságot nem ismerve, több városban is előadás-sorozatot tartott „a pokol első riportéré”-ről. Munkássága elismerésül a marosvásárhelyi székhelyű Erdélyi Irodalmi Társaság dísztagjává választotta.

A tevékeny, örökösen munkálkodó és érzékeny lelkületű főpásztor egészségét a korszak általános és egyházát is terhelő súlyos gazdasági problémái nagyon megviselték. 1936. november 17-én, fiatalon hunyt el. Ideáljához, Szent Ferenchez hasonlóan szegényen halt meg, mert kincseit szétosztotta. A kórházi – halálos – ágyán is mindig az izgat-ta, vajon miből fizeti ki gyógykezelése költségeit.¹⁴

10 Aquinói SZENT TAMÁS, *Jubiláris gondolatok*, Kolozsvár, 1924.

11 *Dante*, 1321 – 1921, Pásztortűz, 1921, 410–411.

12 A levél lelőhelye: OSZK Kt. III/574. Közölve: SAS Péter, *Hirschler József és Babits Mihály, a két „dantista” találkozása*, Művelődés, 1996/10, 26.

13 Erdélyi Helikon, 1930/3, 244.

Az ő Firenzéjében, Kolozsváron, és az ő Dómjában, a Szent Mihály-templomban ravalozták fel kora humanista mecénását. Az egyházi szertartást Vorbuchner Adolf erdélyi püspök celebrálta.

A 20. században született, de a reneszánsz eszmevilágának bűvkörében élt kolozsvári főpap munkálkodása részleteinek felvillantását a legméltóbban plébános-utódának, Márton Áronnak a temetésen elmondott búcsúztató szavaival zárhatjuk. „Az eszmék embere isteni ember. Isteni mozzanatokot hordoz magában és sugároz maga körül. Nagy halottunk Dr. Hirschler József ilyen isteni erő birtokosa és megbízottja volt. Végtelenre beállított szemszögébe a földönkuszó gondolkodás nem fért bele. Amikor a plébániát átvette, még nagy ünnepeken is üres templomban folytak az istentiszteletek. Most koporsója mellett azoknak a hadserege áll, akik az ő gondoskodása nyomán jutottak közelebb Istenhez.”¹⁵

Utolsó útjára tízezres temetési menet kísérte, mert a nemes emberbarátot nem csak a katolikusok szerették. A kivételes személyiségek előtt az emberek öntudatlanul is meghajolnak. A temetőben Merza Gyula egyháztanácsos, bethleni gróf Bethlen György felesége, branyicskai Jósika Paulina bárónő, a Katolikus Nőszövetség elnöke, és Xantus János, a Marianum, igazgatója búcsúztatta. Ideiglenesen a Schütz-kriptában helyezték el koporsóját.¹⁶ Az időnap előtt – 62 éves korában – elhunyt főpap-lelkipásztor, a művészeti író, a nagy katolikus nevelő halála feletti megrendülést szimbolizálja a Házsongárdi temetőbeli sírjánál térdeplő marianumi öltözetű leányalak.

Lelkipásztori szolgálata mellett – ahogyan már említettük – ha csak tehetette, tollat ragadott és hódolt régi „szenvedélyének”, a művészettörténeti tárgyú írások papírra vetésének. Rendre születtek ilyen témájú írásai, tanulmányai: *A kereszt az Egyház művészetében* (Kolozsvár, 1908), *A gyermek Jézus az egyházművészetben* (Kolozsvár, 1909), *Canova* (Kolozsvár, 1923), *X. Pius pápa síremléke* (Kolozsvár, 1923), *A szentkeresztút egyháztörténeti és egyházművészeti szempontból* (Brassó, 1927), *A Szent Péter temploma Rómában* (Kolozsvár, 1927), *Bernini az „expresszionista”* (Művészeti Szalon, 1927), *A Vatikán művészete* (Kolozsvár 1929), *A liturgia hatása a temető művészetére* (Tudósító, 1936)

Mindig és mindenben a szépet kereste, ezért is tartotta távol magát a politikától. Szenvedélyesen utasította el, ha feltételezték állítása ellenkezőjét. „Rólam azt mondják, hogy politizálok. Ez nem igaz. Csak rágalmaznak velem. Be akarnak feketíteni a kormány előtt, hogy ne teljesíthessem kötelességemet most, ebben a komoly helyzetben. Pedig nincs bűnöm, nincs egy titkos gondolatom, egy ártó lépésem, amivel magamra vonhatnám a hatalom haragját. Az államnak, ahol élek, igaz polgára vagyok. Az talán csak nem bűn,

14 RÓZSA József, *Dr. Hirschler József, 1874–1936*, Pásztortűz, 1936/22, 462.

15 Jóestét!, 1936. november 20., 8.

16 Keleti Újság, 1936/270 (november 20.), 4.

hogy magyarnak érzem magam.”¹⁷ Utolsó mondatával arra a téveszmére is rácsfolt, hogy a katolicizmus egyetemességében nincs, és nem is lehet helye a nemzeti érzéseknek.

Kivételes egyéniségét a személyes élmény okán szinte reménytelen felidézni. Egy gazdagnak vélt főpap, akit megérintett a Szent Ferenc szolgálta Szegénység Úrnője. Megismerésére egyetlen lehetőség kínálkozik: tanulmányozni munkásságát és elolvasni, újraolvasni maradandó írásait.

Irodalmi munkássága a tudós főpapok Erdélyben jellemző típusát juttatja eszünkbe. Könyvei, tanulmányai olvasásakor megkapóak, tiszta, az evangélium ihlette sorai. Érthető lelki és szellemi vonzódása Szent Ferenc iránt, akihez hasonlóan Hirschler József a világ-mindenség minden egyes kicsi részletében létező, isteni teremtető nagyszerűségét hirdette.

Hirschler József emlékezetére idézzük fel – eszményi példaképe – Dante Alighieri szobrán olvasható két szót: „Inchiniamoci, inchiniatevi.”

17 KENDE, *i. m.*, 18.